

الف. ویژگی‌های رسول اکرم ﷺ از دیدگاه قرآن

شکیبا سادات جوهری

کامل‌ترین انسان

وجود رسول اکرم ﷺ سرشار از فضیلت‌های انسانی و صفتهای پسندیده و سیر و سلوکی پایدار بود که از بزرگی، اصالت و خوی ناب وی را حکایت می‌کرد. خداوند او را نیکو تربیت فرمود و از گزند محیطی که در آن می‌زیست، در امان نگاه داشت. پیامبر خدا ﷺ آراسته به سجایای نکوی اخلاقی بود، به همین دلیل خدای متعال او را در قرآن بدین صفت توصیف فرمود: «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ». بنابراین، محمد ﷺ برجسته‌ترین نمونه کمال انسانی و شایسته‌ترین الگوی مسلمانان است و از این رهگذر، خداوند به ما فرمان داده است که از او پیروی کنیم و برای دست‌یابی به رضوان الهی، به آموزه‌های وی عمل کنیم.^۱ خدای سبحان، مؤمنان را در قرآن مخاطب ساخته و فرموده است:

۱. عقیف عبدالفتاح طنباره، همراه با پیامبران در قرآن، مترجمان: حسین خاکساران و عباس جلالی، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ص ۵۲۵.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ
كَثِيرًا. (احزاب: ۲۱)

برای کسانی که به خدا و روز قیامت امیدوارند و خدا را زیاد یاد می‌کنند،
بهترین الگو است.

این آیه، خود قوی‌ترین دلیل و بزرگ‌ترین گواه بر این است که رسول خدا ﷺ از
اخلاق و پسندیده‌ترین فضیلت‌های انسانی بهره‌مند بوده است.

پیام متن:

رسول اکرم ﷺ بهترین و شایسته‌ترین الگوی اخلاقی برای مسلمانان است.

فروتنی، از ویژگی‌های اخلاقی پیامبر

بیشتر فرمانروایان صاحب قدرتی که زمام امور مردم را به دست دارند، از فروتنی به
به‌ویژه در روزگاران گذشته که فخر فروشی لازمه حکومت حکمرانان کشورها به شمار می‌رفت
حضرت محمد ﷺ در زمان خود با این شیوه ناپسند به مخالفت برخاست و فروتنی
حکومت خود ساخت، به گونه‌ای که یکی از اهداف رسالت آن بزرگوار، ریشه‌کن
خودپسندی در جامعه بود. پیامبر اکرم ﷺ بیشتر وقت‌ها، هواداران خویش را پند و اندرز می‌داد
می‌فرمود: «کسی که ذره‌ای تکبر در دل او باشد، هرگز روی بهشت را نخواهد دید». ^۱ پیامبر
در نهایت تواضع با مردم رفتار می‌کرد. در باب رفتار رسول خدا ﷺ آمده است که آن حضرت
آخر مجلس می‌نشست و با افرادی که در مجلس بودند، به گونه‌ای یکسان برخورد می‌کرد تا
جمع تصور نکند فرد دیگری که در آن مجلس حضور دارد، بیشتر از او مورد احترام پیامبر است
روزی رسول خدا ﷺ با تکیه بر عصا نزد اصحاب رفت. آنان به احترام حضرت از جلال
برخواستند. پیامبر فرمود: «مانند عجم‌ها نایستید که برخی بر بعضی دیگر تعظیم و کرنش می‌کنند»
از جمله سفارش‌های حضرت به یارانش این بود که:

۱. محمدی ری‌شهری، میزان‌الحکمه، ج ۱۱، ص ۵۰۸.

۲. همراه با پیامبران در قرآن، ص ۵۲۵.

شما در مدح و ستایش من مبالغه نورزید، آن‌گونه که مسیحیان درباره فرزند مریم راه افراط پیش گرفتند و او را فرزند خدا خواندند. من بنده‌ای از بندگان خدا هستم. از این رو، به من، بنده خدا و فرستاده او بگویید.^۱

از نمونه‌های تواضع و فروتنی آن حضرت این بود که کفش خود را پینه و لباسش را وصله می‌زد؛ در کارهای خانه همکاری می‌کرد. به کمک آنها گوشت خرد می‌کرد. با حیاترین انسان‌ها بود. به چهره کسی خیره نمی‌شد به پرسش برده و شخص آزاد پاسخ می‌گفت و به گونه‌ای در جمع یاران می‌نشست که آخر مجلس واقع شود، اگر کسی در مورد نیازش با حضرت به گفت‌وگو می‌پرداخت و سخن به درازا می‌کشید، حضرت حوصله به خرج می‌داد تا آن فرد خودش سخن کوتاه کند و کسی که حاجتی از او می‌خواست، آن را برآورده می‌کرد و یا در زمینه برآورده شدن نیازش، با او سخن می‌گفت.

روز فتح مکه، مردی نزد پیامبر آمد، در حالی که اندامش از ترس می‌لرزید. آن حضرت فرمود: «ترس، من که پادشاه نیستم. من فرزند بانویی هستم از قبیله قریش که خوراکش گوشت خشکیده بود»^۲

پیام متن:

فروتنی و تواضع، از برجسته‌ترین خصلت‌های اخلاقی رسول اکرم ﷺ است.

محبت و مهربانی رسول ﷺ

مهربانی عملی نیک و پسندیده در اسلام و یکی از صفت‌های پروردگاری است که او خود به مصداق «و رحمتی وسیعت کل شیء»، رحمان است و رحیم.

خدای سبحان، رسول اکرم ﷺ را خاص این صفت گرداند و در خطاب به مؤمنان فرمود:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ.

(توبه: ۱۲۸)

پیامبری از بین خودتان به سویتان آمد. وضع پریشانی و جهل شما بر او دشوار می‌آید. به شما اهتمام دارد و با مؤمنان رثوف و مهربان است.

در آیه‌ای دیگر، خداوند پیامبرش را این‌گونه می‌ستاید:

قَبَمَا رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لَئِن لَّمْ يَكُنْ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ. (آل عمران: ۱۵۹)

خداوند با رحمت خویش تو را با مردم مهربان و خوش‌خوگرداند و اگر تندخو و سخت‌دل بودی، مردم از پیرامون تو پراکنده می‌شدند.

سراسر زندگی رسول اکرم صلی الله علیه و آله رأفت و مهربانی بود؛ چه در رفتارش با مردم و چه در رهنمودهایی که به امت خویش داشت. آن حضرت به پیروان خود سفارش می‌فرمود:

به زمینان مهربانی کنید تا آن‌که در آسمان است [خدا] به شما مهر بورزد. کسی که با مردم مهربانی نکند، مشمول مهر و محبت الهی نخواهد بود. مهربانی از دل شقاوت‌مند سلب می‌شود.

گفتنی است مهربانی کردن در حق کسانی که از حیث قدرت و مقام پایین‌ترند، ضرورت بیشتری می‌یابد. یکی از یاران حضرت رسول می‌گوید: من هرگز ندیدم پیامبر خدا صلی الله علیه و آله یکی از خدمتکاران خود را کتک بزند.

مسلم، از انس روایت می‌کند:

ده سال خدمت‌گزاری رسول خدا صلی الله علیه و آله را کردم، آن حضرت هرگز به من آف نگفت و هر کاری انجام دادم، نفرمود چرا انجام دادی و چیزی را که انجام ندادم، نفرمود چرا انجام ندادی.

از توصیه‌های آن حضرت درباره بردگان، این بود که:

آنها برادران شما هستند که زیردستان قرار دارند. از آنچه می‌خورید، بدانان نیز بخورانید و از آنچه می‌پوشید، آنها را نیز پوشانید و کاری را که در توان آنها نیست، از آنان درخواست نکنید. و اگر درخواست کردند، به آنها کمک کنید.

مهربانی و عطف پیامبر شامل حیوانات نیز می‌شد. ایشان در این باره می‌فرمود: «هر مسلمانی که درختی بکارد و یا زراعتی کشت کند و پرنده یا انسان و یا حیوانات از آن بهره‌مند شوند، صدقه به شمار می‌آید»^۱.

حضرت در این سخن کسی را که به حیوانی غذا بدهد، ستوده و آن را عملی نیک دانسته که آدمی به واسطه آن، به پیشگاه خداوند تقرب می‌جوید. رسول خدا ﷺ درباره کسانی که این ترحم و مهربانی نشان می‌دهند، حکایتی این چنین نقل می‌کند:

فردی در راهی می‌گذشت، تشنگی بر او چیره شد. چاه آبی دید و از آن پایین رفت و آب نوشید و بالا آمد.

ناگهان سگی را دید که از شدت تشنگی زبانش بیرون آمده است. مرد با خود گفت: تشنگی، قدرت و توان این سگ را نیز به اندازه من سلب کرده است. از این رو، از چاه پایین رفت و کفش خود را پر از آب کرد و آن را به دهان گرفت و بالا آمد و سگ را سیراب ساخت. خداوند نیز او را ستود و گناهان وی را بخشید.^۱

این بزرگوار در روایتی می‌خوانیم: «زنی بر اثر زندانی کردن گربه‌ای که به او خوراک و نیز آن را رها نساخت تا از حشرات بیابان بخورد، به عذاب الهی دچار شد».^۲

پیام متن:

۱. مهربانی، در اسلام صفتی نیک و برجسته است.
۲. رأفت و مهربانی رسول اکرم ﷺ نیز سرچشمه خدایی داشت.
۳. مهربانی پیامبر ﷺ حتی با حیوانات.

تفاوت

در همین قدرت بر انتقام، گذشت و بردباری می‌نمود. این شکیبایی و بخشش، در تفسیر الهی بود که: «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ». (اعراف: ۱۹۹)

بسیار شریفه آمده است: با کسی که با تو قطع رابطه کرده است، ارتباط برقرار کن. بخشش محروم ساخته است، عطا کن و کسی را که به تو ستم روا داشته است کسی که با تو قطع رابطه کرده است ارتباط برقرار کنی، در حقیقت او را

بخشوده‌ای و اگر به کسی که تو را از عطا محروم ساخته است بخشش نمایی، کار نیکی انجام داده‌ای و اگر از کسی که به تو ستم روا داشته است بگذری، در واقع از افراد نادان و جاهل روگردان شده‌ای.^۱ خداوند در قرآن کریم درباره تشویق به عفو و بخشش فرموده است.

وَلَا تَسْتَوِی الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتِیْ هِیْ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِیْ بَیْنَكَ وَبَیْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِیٌّ

حَمِیْمٌ. (فصلت: ۳۴)

خوبی و بدی با هم یکسان نیستند. بدی مردم را همیشه با نیکی دفع کن تا همان کس که بین تو و او دشمنی وجود دارد، دوست تو باشد.

رسول خدا ﷺ، هرگز برای خود از کسی انتقام نگرفت، مگر در مواردی که هتک حرمت الهی می‌شد که در آن صورت، برای خدا انتقام می‌گرفت.

یکی از رخدادهایی که بخشش کریمانه حضرت شامل آن شد و از بردباری بی‌نظیر وی دلالت داشت، این بود که در جریان، تعداد هشتاد تن از اهالی مکه مجهز به انواع سلاح‌ها، از ناحیه کوه «تنعیم» به سمت رسول خدا ﷺ و یارانش فرود آمدند و آهنگ حمله به رسول خدا ﷺ را سردادند که یاران آن حضرت، با درایت، آنها را به اسارت درآوردند، ولی پیامبر از خطای آنها گذشت.

پیام متن:

۱. عفو و گذشت، از صفت‌های برجسته اخلاقی رسول اکرم ﷺ.
۲. انتقام نگرفتن رسول خدا ﷺ از کسی، مگر به جهت جلوگیری از هتک حرمت الهی.

پیامبر پارسا

از دیدگاه اسلام، امور مادی نباید انسان را از پرداختن به وظایفش در پیشگاه آفریدگار بازدارد. انسان هر اندازه در زندگی، اموال و دارایی گرد آورد، سرانجام وی مرگ است و از آنچه گرد آورده است، باید دل برکند. بر این اساس، خداوند پیامبرش را این گونه به زهد دعوت می‌کند:

وَلَا تَمُدَّنْ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ
وَأَبْقَى. (طه: ۱۳۱)

خدای سبحان در این آیه شریفه، پیامبر خود و نیز مؤمنان را از طمع به مال دنیا و رو آوردن به انواع لذت‌های حرام برحذر داشته است؛ زیرا همه نعمت‌های دنیا تنها برای آزمودن آدمی در اختیار اوست. بنابراین آنچه از خوبی‌ها که خداوند برای آخرت مؤمنان ذخیره می‌کند، جاودانی و ارزشمند است. این پیام به معنای دنیاگریزی و دوری از ابزارهای مادی و زیستن، به امید یاری دیگران نیست، بلکه منظور گذشتن از خوشی‌های زودگذر در راه کمک به حق و دست‌گیری مستمندان است. سفارش رسول اکرم ﷺ برای کاستن از طمع‌ورزی و کشمکش بر سر دنیا، زهد و پرهیزکاری است. حضرت رسول در حدیثی می‌فرماید: «به مال دنیا بی‌اعتنا باش تا خداوند تو را دوست بدارد و به آنچه مردم دارند، چشم نداشته باش تا مردم تو را دوست داشته باشند».

نبی گرامی اسلام خود، الگوی بی‌نظیر زهد و پارسایی بود و از لذت‌های دنیا دوری می‌کرد. زهد آن حضرت از دلایل راستی نبوت ایشان بود؛ زیرا زمانی که دنیا به آن بزرگوار به‌ویژه پس از فتح مکه - رو آورده بود، شیوه حضرت در خوراک و پوشاک و اثاثیه منزل، هرگز تغییر نکرد.^۱

یکی از همسران پیامبر زندگی ساده رسول خدا ﷺ را این‌گونه توصیف می‌کند:

رختخوابی که رسول اکرم ﷺ در آن می‌خوابید، از پوستی پر شده با لیف خرما تهیه گشته بود. گاهی ما به عنوان خانواده رسول خدا ﷺ به مدت یک ماه، برای پختن غذا آتش روشن نمی‌کردیم و خوراک ما تنها خرما و آب بود. تا آن زمان که پیامبر رحلت کرد، خانواده وی دو روز پی در پی از قرص نان جو هم سیر نگشتند.^۲

البته، این سخنان بدین معنا نیست که پیامبر خدا در مدت عمر خود از این‌گونه غذاها استفاده می‌کرد، بلکه روایت شده است که آن حضرت حلوا و عسل را دوست داشت و از گوشت و سبزیجات و میوه تناول می‌فرمود، ولی برای کمک به تهی‌دستان امت خود، از خوردن آنها خودداری می‌کرد و جز به مقداری که رفع گرسنگی کند، نمی‌خورد.

پیام متن:

رسول خدا ﷺ الگوی زهد و ساده‌زیستی امت خویش است.